

СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ МИСТЕЦТВ

MODERN METHODS AND TECHNIQUES OF DEVELOPMENT OF VOCAL SKILLS OF STUDENTS OF THE FACULTY OF ARTS

Розвиток українського суспільства вимагає нових підходів у підготовці студентів до професійної діяльності. Однією з актуальних проблем у підготовці майбутнього фахівця музичного мистецтва, яке все більше тяжіє до естрадного жанру, є розвиток вокальної майстерності майбутніх діячів мистецтва, учителів музичного мистецтва, усіх тих, хто в майбутньому буде розвивати культуру нашої країни. Сучасний вокаліст повинен мати такі професійні компетенції, як: бездоганне володіння вокальним голосом, вокальною технікою, уміння використання навичок різноманітних стилів світового музичного мистецтва, розуміння специфіки вокального мистецтва. Основна увага авторів зосереджується на теоретико-методичних засадах розвитку вокальної майстерності студентів факультету мистецтв, методах та прийомах, які йому сприяють. У статті розкривається сутність таких понять, як «вокальне мистецтво», «вокальна майстерність», багато уваги приділяється загальним та специфічним методам і прийомам вокального навчання, надаються методичні рекомендації з їх використання в рамках професійної підготовки студентів, аналізуються питання дихання, роботи гортані й артикуляційного апарату, об'єднання регістрів. На основі аналізу багаторічного теоретичного і практичного досвіду педагогів вокалу обґрунтовується методика використання загальних та специфічних методів розвитку вокальної майстерності. До загальних методів автори відносять: концентричний, фонопедичний, фонетичний, пояснювально-ілюстративний метод у поєднанні з репродуктивним; метод уявного співу; метод порівняльного аналізу. Усі методи детально описуються з наданням практичних прикладів. Специфічні прийоми подаються на прикладах, з посиланням на їх авторів. Зазначається також, що концепція дослідження забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та методичного аспектів.

Ключові слова: вокальне виконавство, музичне мистецтво, методи вокального навчання, голосовий апарат, вокальна майстерність.

The development of Ukrainian society requires new approaches in preparing students for professional activities. One of the urgent problems in training a future music specialist in vocal, which is increasingly inclined to the pop genre, is the development of vocal skills of future artists, music teachers, all those who in the future will be engaged in the development of our country's culture. A modern vocalist must have the following professional competencies: impeccable mastery of vocal voice, vocal technique, the ability to use the skills of various styles of world music, understanding the specifics of vocal art. The main focus is on the theoretical and methodological foundations of the development of vocal skills of students of the Faculty of Arts, methods and techniques that contribute to it. The article reveals the essence of such concepts as vocal art, vocal skills, much attention is paid to general and specific methods and techniques of vocal training, provides guidelines for their use in student training, analyzes the issues of breathing, larynx and articulatory apparatus, ob' union of registers. Based on the analysis of many years of the theoretical and practical experience of vocal teachers, the method of using general and specific methods of vocal skills development is substantiated. The general methods include: concentric, phonopedic, phonetic, explanatory-illustrative method in combination with reproductive; method of imaginary singing; method of comparative analysis. All methods are described in detail with practical examples. Specific techniques are presented in certain examples with reference to their authors. It is also noted that the concept of the study is ensured by the unity of methodological, theoretical and methodological aspects.

Key words: vocal performance, musical art, methods of vocal training, vocal apparatus, vocal skill.

УДК 784.9:378

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.4>

Варнавська Л.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування
Криворізького державного педагогічного університету

Вікторова М.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування
Криворізького державного педагогічного університету

Саймукова А.А.,

студент магістратури I курсу музично-хореографічного відділення
факультету мистецтв
Криворізького державного педагогічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Підготовка студентів до професійної діяльності вимагає нових підходів до їх навчання. Розвиток сучасного музичного мистецтва надає змогу розкрити потенціал співаків, сприяти вдосконаленню їхньої вокальної майстерності як у спеціальних вишах, так і в межах факультету мистецтв педагогічного університету.

Естрадне вокальне виконавство має невеликий історичний шлях розвитку, але вирізняється своєрідною манерою та стилістикою. Професійний розвиток вокальної майстерності естрадних виконавців має свої особливості, вимагає від виконавця володіння різними співочими техніками, манерами, уміння знаходити відповідний стиль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою професійної підготовки студентів цікавляться багато сучасних виконавців і педагогів, але витоки естрадного співу мають за основу класичну постановку голосу.

Неперевершену цінність в цьому питанні мають праці з вокальної педагогіки таких відомих учених-вокалістів, як: Л. Дмитрієв, Д. Люш, В. Морозов, А. Менабені, Г. Стулова, С. Юдін, Ю. Юцевич, Р. Юссон. Питання щодо постановки голосу висвітлювали О. Агаркова, З. Анікієва, Ф. Анікеєв, О. Благовідова, Б. Васильєва, Ф. Вітт, М. Гарсія, М. Глінка, М. Донець-Тессейер, Ж. Дюпре, К. Лінклейстер, В. Луканін, А. Кравченко, Ю. Ковнер, К. Маслій та багато інших. Однак питання розвитку

сучасної вокальної майстерності студентів факультету мистецтв досліджено ще не повною мірою.

Мета статті – висвітлити сучасні методи та прийоми розвитку вокальної майстерності студентів факультету мистецтв.

Виклад основного матеріалу. Історія української естради не є досконало вивченою. Провідною тенденцією кінця ХХ – початку ХХІ ст. виступає нівелювання національних шкіл та формування загальноосвітньої еталонної школи вокального мистецтва. У цей же період в Україні поступово закладаються естетико-теоретичні основи естрадного вокального мистецтва.

Вокальне мистецтво – це різновид музичного виконавського мистецтва, заснований на майстерності володіння співацьким голосом, який передає художній зміст вокального твору засобами співацького голосу.

Вокальна майстерність – найвищий рівень виконавської діяльності, який виявляється в тому, що в певний час вокальний виконавець демонструє оптимальні результати своєї діяльності.

Сучасне вокальне мистецтво доповнюється спеціальними вокальними прийомами, різними техніками співу, що вимагає додаткових знань та вмій.

Сучасний вокаліст характеризується такими професійними компетенціями: бездоганним володінням вокальним голосом, вокальною технікою, використанням навичок різноманітних стилів світового музичного мистецтва, розумінням специфіки вокального мистецтва, ідейно-емоційного змісту вокального твору. Щоб досягти зазначеного, співаку необхідно пройти шляхом становлення та професійної підготовки.

Відомі натепер методи та прийоми вокального навчання є підсумком багаторічного теоретичного і практичного досвіду педагогів вокалу. За використанням в розвитку вокальної майстерності їх можна поділити на дві групи: загальні методи та специфічні методи.

До загальних методів відносять: концентричний, фонопедичний, фонетичний, пояснювально-ілюстративний метод у поєднанні з репродуктивним; метод уявного співу; метод порівняльного аналізу.

Зупинимося на кожному з них.

Концентричний метод, описаний М. Глінкою, будується на тому, що треба спершу вдосконалити натуральні ноти, які беруться без будь-якого зусилля, а потім можна обробити і довести до можливої досконалості й інші звуки.

У сучасній музичній педагогіці використовується саме цей метод, коли розвиток будь-якого голосу починається із примарної зони, до неї поступово підключаються краї діапазону, розширюються його межі. У концентричному методі М. Глінки міститься ще один методичний акцент, на який необхідно звернути увагу: якщо проаналі-

зувати вправи «Школи», то стає очевидною концентричність у вузькому сенсі: перша вправа – це витримані звуки гами, друга – м'яке, таке, що «обволікає», оспівування кожного тону, третя – зв'язне виконання терції, четверта – заповнення терцового ходу дрібними прохідними тривалостями, п'ята – хід на кварту, шоста – заповнення дрібними тривалостями квартового ходу тощо. Тобто концентричність спостерігається на кожному занятті, реалізується в усе більшому розширенні інтервального діапазону кожної наступної вправи.

У рекомендаціях М. Глінки до опанування пасажів дрібних тривалостей ясно говориться про поступове прискорення темпу виконання: узагалі вчити повільно, але час від часу пробувати – чи не можна співати швидше, а потім знов повертатися до повільного співу.

Усі вправи «Школи» М. Глінка рекомендував співати на округлому «а», legato, без акомпанементу, природним звуком – не дуже голосно і не дуже тихо – із граничною концентрацією уваги. Найважливіше – стежити за рівністю лінії як у фонопедичний метод динамічному, так і в тембральному аспекті [1].

Концентричний метод можна вважати універсальним тому, що він стає основою методичних систем різних авторів і використаний для вокального виховання як дитячих, так і дорослих голосів. Цей метод засновано на таких прийомах: прийом розвитку голосу у примарній зоні: щоденні заняття на центральній частині діапазону, практичні вправи для виявлення природного тембру, вироблення рухливості голосу, розвитку музичного слуху, розвитку чистоти інтонування, невимушеності та свободи голосоутворення, співу без гримас та зусиль, виконання без portamento та «під'їздів», з точним потраплянням в ноту, співу без придиху.

Отже, усі прийоми, що перебувають в основі концентричного методу, спрямовані на управління роботою голосових складок у різних регістрах.

Фонопедичний метод розвитку голосу – це багаторівнева навчальна програма встановлення координації й ефективного тренування голосового апарату людини для вирішення мовних і співочих завдань із незмінно високою естетичною якістю [2]. Метод називається фонопедичним завдяки його відновлюванню-профілактичній та розвивальній спрямованості. Автор цієї методики – В. Ємельянов.

Метою фонопедичного методу розвитку голосу є включення і розвиток захисних механізмів фонації, а основними критеріями – акустична ефективність, енергетична економічність і біологічна доцільність. У цьому методі обґрунтовано кожен крок, кожен звук. Метод дозволяє вдосконалювати голос стосовно кожного окремого випадку, індивідуально до кожного учня з урахуванням його природних особливостей.

Так, для розвитку голосу за допомогою фонетичного методу використовуються такі прийоми: комплекс вправ для розвитку дикції, вокальна гімнастика для опанування технології уповільненого вдиху, техніка «мичання» для розвитку вібраційних відчуттів, вправи для зняття напруження мимічної мускулатури, практичні прийоми фонетичної вокалізи для постановки мовного голосу, запропоновані З. Анікієвою та Ф. Анікієвим; вправи для координації слуху з голосом, розвитку і зміцнення музичного слуху в ладовій системі, вироблення правильної дикції, розвитку співацького дихання, гнучкості й рухливості голосу, музичного слуху.

Під *фонетичним методом* розуміється застосування голосних, приголосних і складів із метою вдосконалення співочого голосу учнів. Фонетичний метод у вокальній педагогіці необхідний не тільки для настройки співочого голосу на правильне звукоутворення, а й для виправлення різних його недоліків, для чого використовуються певні поєднання фонем. У разі використання фонетичного методу з'являється можливість цілеспрямовано маніпулювати ротоглоточними укладами, що сприяє поліпшенню основного механізму голосоутворення.

Найменші зміни артикуляційного складу тієї самої фонемі створюють уже нові акустичні й аеродинамічні умови для роботи голосових складок, що позначається на тембрі голосу.

У сучасному вокальному співі існують різноманітні прийоми вдосконалення фонетичного методу. До них можна віднести:

- однотемброве звучання голосних. Якщо гарно звучить гласний «а», то варто починати з нього, у разі заглибленого звука краще використовувати «і», за плоского звучання – «о» чи «у»;
- рівність тембрового звучання;
- прийом співу на позіханні (знижує м'язовізатиски голосового апарату, служить моментом відпочинку, активізує м'яке піднебіння, що сприяє активній роботі всього голосоутворюючого комплексу);
- близька співоча позиція (прийом дзвінкості тембрового звучання зі способом артикуляції, спів із закритим ротом на приголосних «м» або «н»);
- єдина манера артикуляції.

Фонетичний метод застосовується не тільки у вправах, а й на етапах розучування і подальшої роботи над пісенним матеріалом. Для цього використовується вокалізація мелодії пісні на різних голосних, найчастіше «у», «о», «а», з метою вироблення кантিলени і вирівнювання тембрового звучання голосу.

Метод уявного співу (на основі внутрішнього слухового уявлення) активізує слухову увагу, що спрямована на сприйняття й запам'ятовування еталона звучання. Уявний спів навчає внутрішньому зосередженню, оберігає водночас голос від перевтоми. Цей метод можна вважати основою

розвитку вокально-слухових уявлень, розглядати як один із оптимальних, ефективних методів повторення, розучування, засвоєння нових вокальних прийомів, обертонів, які важко інтонувати у процесі виконання пісень, а також як форму самостійної роботи з найменшими затратами зусиль на роботу голосу. Отже, метод уявного співу:

- сприяє внутрішній зосередженості;
- зберігає голос від перевтоми за багаторазового повторення тієї самої фрази з метою заучування і тренувань;
- розвиває творчу уяву;
- необхідний для виразності виконання.

К. Маслій для вирішення вокально-технічних проблем радить опанувати мистецтво самонавіювання. Перед співом під час вдиху учень повинен уявити собі стан, який можна передати словами «Ой, як чудово!». Тоді гортань і весь голосовий апарат знайдуть потрібне вокальне положення і звук буде красивим, повним, вільним і життєрадісним, що дуже важливо для художнього співу [5].

Отже, уявний спів можна вважати ефективним методом розвитку вокально-слухових уявлень, що лежать в основі вокального відтворення, способом навчання, що прискорює процес розучування нового репертуару, засвоєння вокальних навичок, а також формою самостійної роботи.

Метод порівняльного аналізу застосовують у роботі зі співаками, коли співацький звук необхідно проаналізувати. Порівнянням різних зразків звучання голосу співак учиться розуміти окремі елементи вокального виконання. Водночас у нього активно розвиваються розумові здібності, вокальний слух і художній смак. Цей метод сприяє формуванню навичок самоконтролю у процесі навчання співу; допомагає найбільш яскраво почути недоліки свого виконання. Доцільно й корисно використання запису голосів учнів; прослуховування співу інших учнів або записів відомих оперних співаків; застосування наочних прийомів (слухові і зорові); проведення бесід, обговорення характеру музики, узагальнення.

Музичне сприйняття навчання співу стає усвідомленим, поглиблюються й уточнюються вокально-слухові уявлення про якість співочого звуку, способи його утворення, отже, покращується його відтворення.

До *специфічних методів* та прийомів можна віднести такі:

- вправи на розвиток дихання, дикції, вирівнювання регістрів, відчуття головного резонування (прийом фонетичного, фонетичного методу, прийом згладжування регістрів (О. Благівідова));
- вправи на опанування співацького дихання, звільнення м'язів гортані, розвиток філірування звука, опанування *mezza voce*, для точності інтонування, розвиток уміння спрямовувати звук у «маску», поради для усунення носових і зубних

призвуків (прийом для розвитку правильного співацького дихання, розслаблення голосового апарату (Ф. Вітт));

– дихальна гімнастика, вправи для вокально-технічного розвитку (прийом розвитку правильного співацького дихання (М. Гарсія));

– вправи на релаксацію, зняття м'язових затискань, вправи-настанови для налаштування психіки з метою виконання творчих завдань (прийом розслаблення голосового апарату (Н. Гонтаренко));

– щоденні заняття на центральній частині діапазону, практичні вправи для виявлення природного тембру, вироблення рухливості голосу, розвитку музичного слуху, розвитку чистоти інтонування (прийом розвитку голосу у примарній зоні (М. Глінка));

– вправи для розвитку змішаного регістру (прийом згладжування регістрів (Ж. Дюпре));

– вправи для координації слуху з голосом, розвитку і зміцнення музичного слуху в ладовій системі, вироблення правильної дикції, розвитку співацького дихання, гнучкості й рухливості голосу, музичного слуху (прийом концентричного і фонопедичного методів (Є. Малініна));

– вправи для досягнення «високої співацької позиції», налаштування верхніх резонаторів, розвитку чіткої дикції, вокалізи для гнучкості й рухливості голосу (прийом для розвитку головного резонування та чіткої дикції (В. Луканін));

– вправи для зняття м'язових затискань, вправи для згладжування переходів із регістра у регістр (прийом згладжування регістрів, розслаблення голосового апарату, м'язові прийоми (К. Лінклейстер)).

Підсумком багаторічного теоретичного і практичного досвіду педагогів вокалу є визнання ефективності численних методів постановки голосу: одні викладачі посилаються на стародавню школу співу, інші – на більш сучасні. Різноманітність методів у вокальній методиці часто приводить до відсутності єдності поглядів на процес формування співака. Малоєфективним буде таке навчання, яке ґрунтується лише на одному методі. Незаперечним є те, що педагог вокалу повинен досконало володіти різноманітними методами і прийомами вокального навчання, уміти застосовувати їх у відповідних ситуаціях. Усі перелічені методи, що склалися у вокальній теорії та практиці, повинні не виключати, а взаємодоповнювати один одного.

А. Кравченко розглядає питання формування вокально-технічних навичок з погляду тактики і стратегії, стверджує, що методи можна розглядати як стратегії, а принципи – як тактики. Прийоми не можуть використовуватися самостійно, оскільки залежать від методу. Якщо метод показує шлях досягнення цілі, то принципи повинні реалізувати її найкращим чином. На думку А. Кравченка, метод повинен відповідати низці вимог, серед яких:

– зрозумілість – розуміння поставленого завдання і шляхів його реалізації, тобто усвідомлення формування співацьких навичок;

– детермінованість – систематизованість у застосуванні відповідних регулятивних принципів на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими ланками голосоутворюючої системи за різних режимів функціонування;

– спрямованість – підлеглість певному завданню;

– результативність – здатність забезпечити досягнення поставленої мети;

– плідність – здатність спричинити позитивні результати;

– надійність – здатність із великою вірогідністю забезпечити отримання певного результату;

– економічність – здатність досягати результатів із найменшими затратами засобів і часу за умови цілеспрямованості дій [3, с. 27].

На думку Л. Дмитрієва, основним завданням співака та педагога є правильне сформування тембру, пошук найкращих умов для природної, вільної роботи голосового апарату. Жодна робота не вдається одразу на повну силу, тому велика увага приділяється розспівуванню. Особливою главою автор виділяє роботу голосового апарату під час співу:

– *дихання* (треба приділяти увагу організації вдиху і правильному звучанню голосу, а не типу вдиху. Спокійний, помірний за кількістю глибокий вдих, невелика затримка перед початком звука, плавна подача дихання та вміння його розподіляти – ті необхідні принципи, яких варто дотримуватися у процесі розвитку естрадного голосу);

– *робота гортані* (голосова щілина – джерело головних якостей співочого голосу, її робота залежить від дихання, імпульсу та регулювання роботи голосових складок. По-різному сформовані гортані потребують індивідуально підібраної методики організації співочого звука. Значення атаки звука та вміння ними володіти. Поділ голосів на регістри та методи їх згладжування та вирівнювання);

– *робота артикуляційного апарату* під час співу (фонетичний метод виховання, у всіх випадках м'яке піднебіння під час співу має бути завжди підняте, артикуляційний апарат та глотка – вільними, рот і губи – активні);

– *головний та грудний резонатори* голосового апарату у співаків (резонуючі відчуття рефлекторно стимулюють роботу гортані, водночас полегшують процес співу. Практично треба прагнути до такого звучання, щоб головний і грудний резонатори відзвучували одночасно);

– *опора співочого голосу* (відчуття опори розвивається у процесі освоєння правильного голосоутворення; воно створює відчуття впевненості під час співу).

Для розвитку вокальної майстерності естрадного виконавця ми звернулися до праць провідних науковців, що позитивно позначилися на методиці

навчання естрадного вокалу і на які безпосередньо посиляються вокальні педагоги у процесі розвитку сучасної вокальної майстерності: С. Ріггса, І. Цуканової та В. Ємельянова.

Так, С. Ріггс звертає увагу естрадного співака на специфіку виконавського звукоутворення, яке зосереджене на співі в мовній позиції; І. Цуканова розглядає особливості співацького дихання, а також наводить приклади вправ, що задовольняють потребу згладжування реєстрів, очищення і звільнення голосу, а також тіла співака; В. Ємельянов демонструє особливі вправи для артикуляційної гімнастики, інтонаційно-фонетичні вправи, а також розглядає голосові сигнали домовної комунікації.

Р. Юссон наголошує, що методом розвитку естрадного голосу називається сукупність систематизованих порад і вказівок, поступове засвоєння яких приводить до появи в будь-якої здорової людини певних співацьких навичок або вокальної техніки, що забезпечує бажаний діапазон, силу і тембр голосу за невтомності голосового апарату [6].

Отже, можна визначити класифікацію методів та прийомів розвитку вокальної майстерності естрадного виконавця, яка збігається з думкою К. Мазуріна:

– *методи прямого впливу на організацію роботи м'язів*: вплив на дихання, тобто характер вдиху і видиху, опора дихання. Комплексний вплив на ротогортанні порожнини з метою пониження або підвищення гортані, використання «зіва» у вокальній практиці, прямі вказівки щодо рота того, хто співає, вплив на характер артикуляції;

– *методи прямого впливу на тембр*: безпосередній вплив на окрас голосних, тону гортані та якість звуку;

– *методи, які впливають на внутрішні відчуття*: внутрішнє відчуття піднебіння – від верхніх різців до м'якого піднебіння та суб'єктивні відчуття подачі і направленості звуку;

– *методи, що залучають емоційне налаштування*: вплив виразності на артикуляцію, тембр голосних, відчуття піднебіння, дихання, звукоутворення у співака;

– *методи використання зворотних зв'язків слухового походження*: вокальне виховання тембрового слуху співака [4].

Висновки. Еволюція вокального мистецтва вимагає вивчення провідних методик із питань постановки голосу. Процес розвитку вокальної майстерності є творчим, тому має свої особливості. Сучасні вокальні школи базуються на академічній постановці голосу, оскільки це складний процес, вимагають від співака систематичної цілеспрямованої роботи, опанування усього комплексу вокально-технічних навичок, теоретичних і практичних основ художнього співу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барсов Ю. Вокально-исполнительские и педагогические принципы М.И. Глинки. Москва : Музыка, 1968. 66 с.
2. Емельянов В. Развитие голоса, координация и тренинг. Санкт-Петербург : Лань, 2010. 192 с.
3. Кравченко А. Секреты бельканто. Москва : АО «Софтэрго», 1993. 151 с.
4. Мазурин К. Методология пения. Москва : Т-во скоропеч. А.А. Левинсон, 1903. 198 с.
5. Маслій К. Виховання голосу співака: навч. посібник. Рівне : ЛІСТА, 1996. 120 с.
6. Юссон Р. Певческий голос: исследования основных физиологических и акустических явлений певческого голоса. Пер. с фр. Н. Вербовой. Москва : Музыка, 1974. 262 с.